

A Köte Sándortól származó szemelvény („*A szocialista munkaiskola tantervi lehetőségeinek neveléstörténeti vonatkozása?*”) izgalmas és jelentős közoktatáspolitikai vita részesévé avatja az olvasót: miként indultak el 1917 után egy új típusú munkaiskola megteremtésének útján – micsoda koncepcionális vajúdás közepette! – a szovjethatalom iskolái. Az akkor felmerült érvek és ellenérvek nálunk is rendre visszatérnek, amikor közoktatási reformokra kerül sor: nem haszontalan ezért a neveléstörténeti tanulások emlékezetbe idézése.

Gecső Ervin tanulmánya már nem a hagyományosan, hanem a korszerűen értelmezett tantervelmelleti problematikába tartozik. („*A programozás, a multimédia-rendszerek, az optimalizálás eredményeinek érvényesíthetősége az oktatási folyamat szabályozásában?*”). A szerző mondanivalója egyszerű: a mai oktatási eszközök, eszközegek lehetővé teszik az új tanterv megvalósítását, az új tantervi hangsúlyok (individualizálás, differenciálás, önálló tanulás stb.) érvényesítését. Az igazoló tapasztalatok leírása mellett talán nem ártott volna a további feladatokra, megoldatlan s nyitott problémákra nagyobb figyelmet fordítani.

Gyaraki F. Frigyes hasonló témájú írása komoly szakmai apparátust felvonultató tanulmány. Különös figyelmet érdemel az a fejezet, melyben a programozásban érvényesülő szemléletnek az oktatástervezés egészére való kiterjedéséről esik szó. A sok helyütt elvont megállapítások, hivatkozások talán több bizonyítást érdemeltek volna.

A kötet – egyenetlenségei, hézagai ellenére is – kitűnő szolgálatot tesz a legújabb iskolai alapdokumentumok korszerű értelmezésére, megvalósítására. Mostani gondjaink elemzésével feltétlenül biztonságosabban végezhetjük a permanens korszerűsítési munkákat. A nem éppen hibátlanul nyomtatott könyv bizonyosan időtállóan őrzi majd a szerzők, szerkesztők jövőnek is szóló üzenetét.

Fábián Zoltán

KÖTE SÁNDOR: A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KÖZOKTATÁSPOLITIKAI ÉS PEDAGÓGIAI TÖREKVÉSEI

Budapest 1979. Tankönyvkiadó. 234 oldal

Kiemelkedő forradalmi hagyományunk őrzéséről és ápolásáról van szó. Hogy bármilyen történeti hagyomány éljen, társadalmi érdeklődést váltson ki, eleven funkciója legyen a jelen formálásában, nincs jobb mód, mint a téma ismételt, mind elmélyültebb vizsgálata, tudományos kutatása. Ez a dicséretes szándék vezette a Tankönyvkiadó Vállalatot, amikor Köte Sándor tanulmányát a Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója alkalmából megjelentette. Ismert és szerencsésen adott volt, hogy a szerző tárgyából már korábban is jelentős eredményeket publikált.

Az első magyarországi proletárdiktatúrára vonatkozó kutatások több „hullámban” érkeztek napjainkig. Talán a legjelentősebb, a marxista történeti kutatás módszerét legszélesebben és legmélyebben alkalmazó időszak a Tanácsköztársaság 50. évfordulója körül bontakozik ki. A szerző kutatói érdeme, hogy ezeket jól ismeri, jelentős helytörténeti adalékokkal is gazdagítja a korábbi képet, forrásaira támaszkodva – azokat kritikailag elemezve is – magasabb szinten – neveléstörténet-írásunk mai eredményeinek megfelelően – foglalja össze a témát. Ez is a tanulmány aktualitása mellett szól. Másik erénye: a korábbi kutatásokat meghaladva, jobban beleágyazza a proletárdiktatúra első hazai jelentkezését a nemzetközi munkásmozgalom egyetemes történetébe, ugyanakkor kellő figyelmet szentel és akcentust ad a hazai neveléstörténeti előzményeknek, párhuzamoknak. Ha a kép így gazdagabb, mélyebb, elemzőbb lett és ezért közelebb is kerül hozzánk, az értékelés alappillérei konstansak: miként a „Mindenkihez” felhívásban olvashatjuk, a Tanácsköztársaság megkezdte „a nagy alkotások sorozatát

a szocializmus és a kommunizmus előkészítésére és megvalósítására”, és alapvető feladatai egyikének tekintette a közoktatás, a nevelés, a közművelődés szocialista átalakítását. A forradalmi átalakítást azonban csak megkezdhetette, mert a tragikusan rövid idő nem engedte valóra váltani a terveket. És mi volt ezeknek a terveknek az eredete, jellege, eredetisége, színvonala? A tanulmány erre is feleletet ad.

A Magyar Tanácsköztársaság 133 napja hősi helytállás volt a köznevelés frontján is. A hadifoglyok és a hírek elhozták azokat a változásokat, amelyek a szovjetországi közoktatásügyben bekövetkeztek és különösen a munkaiskola követelményét. A szocialista pedagógia elmélete és gyakorlata azonban gyermekcipőben járt még akkor. A Tanácsköztársaság közoktatásügyének vezetői, elméleti és gyakorlati pedagógusai ezért mindenképpen *úttörőknek és önálló alkotóknak is tekinthetők*. Megpróbálták először és magas színvonalon hazánkban a valóságba átültetni azokat az elveket, amelyeket a marxizmus klasszikusai megfogalmaztak, és azoknak a gondolatoknak, terveknek nyomdokain járni, amelyeket Magyarországon a szocialista tanítómozgalom és a haladó tanítómozgalmak résztvevői és élenjárói megálmodtak. Törekvéseik mindenképpen nemzeti történelmünk szerves, dicső és példamutató részét képezik.

Világos, logikus, jól áttekinthető szerkesztés, nyugodt, kiforrott értekező stílus teszik népszerűvé, hozzáférhetővé valamennyi pedagógus és a nevelésügy iránt érdeklődő számára a tanulmányt. Az *első* átfogó fejezet egészében és részleteiben tárgyalja a társadalompolitikai célkitűzésekkel adekvát művelődéspolitikai alapelveket, közoktatáspolitikai intézkedéseket. Ezek sorából kiemelkedik a művelődésigazgatás átszervezése, az iskolák köztulajdonba vétele és a kötelező iskolai vallásoktatás megszüntetése. Felszabadulás utáni tapasztalatokból tudjuk, hogy az első végrehajtása viszonylag egyszerű, könnyebben szabályozható; a másik kettő elkésztett polgári demokratikus követelmény végrehajtása szocialista viszonyok között, a tömegek megnyerése szempontjából is bonyolult, érzékeny, nagy politikai körültekintést, taktikai érettséget kívánó probléma. A Tanács hatalom megtörve az egyházak politikai és gazdasági hatalmát, már március 29-én kimondta a felekezeti és a magánkézben levő iskolák köztulajdonba vételét. Ezt a feladatot a győztes forradalom lényegében és egyes helyeken az egyház ellenállása ellenére jól oldotta meg. Miként 1948-ban, az iskolák államosításakor, hasonlóképpen 1919-ben is e nagy horderejű feladat sikeres megoldásában jelentős szerepet vállaltak a pedagógusok. Az iskolák államosítása megteremtette a nevelésügy további mélyreható reformjának alapját. Korábbi kutatási eredményekhez képest – újabb levéltári források alapján – a szerző ebben a kérdésben is differenciáltabb értékelést nyújt: „A felekezeti iskolák állami kezelésbe vételének végrehajtásáról igen nehéz teljes képet kapni. A korábbi szakirodalom úgy látta, hogy az egyházi iskolák átvétele minden zavar és fennakadás nélkül történt meg. Az újabb források alapján azonban megállapítható, hogy a szocialista iskola megteremtése szempontjából alapvető fontosságú rendelkezés végrehajtása az egyházak ellenállásába ütközött. Ebben helyenként szerepet játszott a kellő szakértelem és hozzáértés hiánya is. Legnagyobb akadályozó tényező azonban az ország egy részének katonai megszállása volt.” Hasonló értékelését kapjuk a vallásoktatás szabályozásának. Központi rendelkezés elmaradása alkalmat adott bizonytalanságra, helytelen eljárásokra, esetenként baloldali túlzásokra, de nagyon sok jó kezdeményezésre is. Bár a hitoktatás megszüntetésének számos híve volt ugyan, de korántsem annyian, mint az iskolák államosításának. A gyakorlati megoldásban jobban kellett volna számolni a realitásokkal, a vallásos tömegek világnézetével, az egyházi körök várható ellentámadásával. Végül is a Tanácsköztársaság megtalálta a helyes utat, az idő azonban nem engedte, hogy ezen tovább haladjon. Ma már értékelhetjük, hogy népi demokráciánk, nyilván a Tanácskormány tanulságait is figyelembe véve, helyesen alkalmazta a lenini tanításokat a világi jellegű oktatás megteremtésében.

A világi oktatás követelménye mellett az oktatás-nevelés *egységes* koncepciója (valamennyi fokozatra és típusra érvényesen) volt a proletárállam másik nagy közoktatáspolitikai koncepciója. Ezt még a Tanácsköztársaság közoktatáspolitikáját egyébként negatívan értékelő Fináczy Ernő is kénytelen volt elismerni. Nem árt ma is e kérdésnél – a közoktatás egységénél – egy kissé elidőznünk, különösen, ha az általános iskola alsó és felső tagozata közti átmenetre, a középfokra vagy a felsőfokra lépés problémáira gondolunk.

A *második* fejezet az iskolarendszer átalakításáról szólva az óvodai nevelés, a népoktatás, a középfokú oktatás és a felsőoktatás reformterveit tárgyalja. Szakszerűen átgondolt és nagyarányú átalakító munka indult meg. Nagyon találónak érezzük, hogy az óvodát „játékiskolának” nevezték, szinte érzékelve, hogy ennek az intézménynek csak *egyik* pedagógiai feladata az iskolára előkészítés, a

másik az életkori sajátosságok mély tisztelete. (Nemigen szeretnénk óvodások lenni, ha az óvoda holmi „előiskolává” alakulna . . .) Az intézkedések sorában csak látszólag tűnik elhamarkodottnak a tankötelezettségi korhatár felemelése, az osztatlan iskolák felszámolásának elrendelése. A feltételek és erőforrások nyilván fokozatosságát irtak volna elő. Meggyőződésünk, hogy a Tanácskormány nem jött volna időzavarba, ha egyáltalán lett volna elengedő ideje. Azt a törekvést, hogy a szakmunkásképzést a középfokú oktatás szintjére kívánták emelni, kétszeresen is alá kell húznunk. Ugyanerre mi a felszabadulás után csak húsz év múltán jutottunk!

A tanulmány központi része az *Intézkedések és tervek az iskola tartalmi munkájának átalaktására* c. fejezete. Eddigélé késett a Közoktatásügyi Népbizottság oktatási és nevelési törekvéseinek, e kérdéskör lényegében pedagógiai alapjainak átfogó és elemző-értékelő feldolgozása. A szerző korábbi álláspontokkal higgadtan vitakozva, a legújabb kutatásokat (sajátját is) szervesen beépítve korszerű színvonalon és nagyon vonzóan oldja meg nehéz feladatát. Ismereteink szerint egyetlen lényeges kérdést sem hagyott el vagy került meg. Szocialista pedagógiai gondolkodásunk olyan alapelveit tárgyalja, mint a szocialista közösségi nevelés, szolidaritásra nevelés, tudományos világnézetre nevelés, patriotizmusra és a proletár-internacionalizmusra nevelés és a kettőnek szerves egysége, a munkaoktatásnak, a proletár erkölcsre nevelésnek elve. A tantervek korukhoz és előzményekhez viszonyítva nagyon kiforrottak. Nem egy didaktikai elképzelésük ma is helytálló, vagy éppen megvalósításra vár. (A gyakorlati jellegű foglalkozások előtérbe kerülése, aktivitás, a tanulók önálló munkája, munkával munkára nevelés, a műhelymunkák, a laboratóriumi munka favorizálása stb.) A munkaiskolának – miként a szerző is helyesen megállapítja – sokféle koncepciója él. Az iskolai reformterv mérséklő, ugyanakkor a munkaoktatás elvét átfogóan alkalmazó elképzelése ma is figyelemre méltó: „Az iskolai munkaoktatás kell, hogy képezze a jövőben az iskolai nevelés, oktatás gerincét, amelyhez az összes ismeretek hozzásimulnak, s velük együtt alkotnak egy harmonikus egészet”. Majd: „. . . óvakodjunk a túltengéstől, nem kell a tanítást állandóan kézi tevékenységgel fűszerezni”.

A szocialista nevelés próbaköve a közösségi nevelés, s annak mindenkori értékmérője a diákönkormányzat színvonala. A szerző is nagyobb figyelmet szentel e kérdésnek, kritikai értékelése itt is jelentős eredménye a kutatásnak. A történetileg kialakult privát tapasztalatok s az újabkori polgári törekvések is a szándékban és elképzelésekben helyes intézkedéseket szülnék, de a gyakorlat akadozik, s végül – nem az elv, hanem a végrehajtás! – hajótörést szenved. A szerző az okokat – indokoltan – a körülmétekintés, a kellő előkészítés, a pedagógusok felkészítése, sokszor szemléleti fogyatékosságában látja. Ugyanez vonatkozik az értékelés, osztályozás és az érettségi vizsga eltörlésére is. Pedagógiai tapasztalat, hogy ebben szerepet játszik bizonyos konzervatív beidegződés is, az önkormányzat bevezetése és magas színvonalon működtetése mindig munkatöbbletet jelent a pedagógusnak.

A kötet zárófejezetei áttekintik és értékelik a pedagógusok élet- és munkakörülményeit, szerepüket a szocialista közneveléspolitikai megvalósításában; továbbá a gyermekvédelem és a felnőttoktatás kérdéseit.

A pedagógusokkal foglalkozó fejezetről is elmondhatjuk, amit az előzőekről: sikeres összefoglalás helyzetükről, működésükről, magatartásukról. Külön kiemelnénk a proletárhatalom melletti – valóban meggyőző – kiállításuk sokoldalú, meleg hangvételű indoklását. Nagyon figyelemre méltónak tartjuk, hogy a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének működési szabályzatában az érdekvédelem mellett milyen hangsúlyosan szerepel a nevelésügy és azon belül a szakképzés fejlesztésének szolgálata.

A zárófejezet elemző-kritikai-értékelő megállapításait is helytállónak érezzük, kellően dokumentáltak, és vonzó formájuk népszerűsít. Gazdag szervezet és imponáló program, hozzáértés tárul elénk. Úgy tűnik, hogy az iskolán kívüli művelődés terén sikerült talán a legtöbbet a gyakorlatba átültetni, illetve a megvalósítás kezdő lépéseit megtenni.

A kötet végén közölt bibliográfia nemcsak válogatás, hanem részletekbe menő segítséget is nyújt a tájékozódáshoz és újabb kutatáshoz.

Simon Gyula